

Hadislerin Otantikliği Hususunda Bazı Oryantalistlerin Görüşleri ve 'Hadisin Özü' (Kern, Core) Kavramı

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Akgün
Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
huseyinakgun@hotmail.com

Özet

Macar oryantalist Ignaz Goldziher (1850-1921), hadislerin otantikliği konusunda bir kırılma noktasını teşkil eder. Zira akademik oryantalistler, hadislerin güvenilirliği konusunu Goldziher'den önce ele almış, ancak hiçbirisi onun kadar şüpheli olmamıştır. Goldziher sonrası ise, hadislerin otantikliği hususunda, farklı görüşlerin ortaya konduğu birçok şey yazılmıştır. Bu görüşlerden birisi de, çalışmamızın son kısmını teşkil eden hadislerin sahîh bir özünün olabileceğinin kabul edilmesidir.

Anahtar Kelimeler: Goldziher, hadis, sahîh öz, ziyâde, oryantalistler

Abstract

The Views Some Orientalists to the Authenticity of the Hadith and the Concept of Essence (Kern, Core) of the Hadith

Hungarian Orientalist Ignaz Goldziher (1850-1921) represents a breaking point about the authenticity of the hadiths. Because the academic Orientalists have dealt the issue of the authenticity of the hadith before Goldziher, but none of them were as sceptical as he was. However, according to Goldziher, in relation to the authenticity of the hadiths was written many things and were put different views on this issue forward. One of these views, which form the last part of our study of the hadiths, is an authentic core of what can be accepted.

Key Words: Goldziher, hadith, authentic core, interpolation, Orientalists

Giriş

Bu çalışmamızda oryantalistlerin, hadislerin sıhhati konusundaki düşüncelerini ele alıp özellikle, onlardan bazılarının hadis hakkında sıkça kullandıkları hadis bugüne ulaştığı şekliyle sahîh olmasa bile, içeriğindeki ziyade unsurlar atıldığına ortaya çıkabilecek 'kern', 'core' gibi kelimeleri kullanımları üzerinde duracağız. Aşağıda ilk olarak hadislerin otantikliği hususundaki oryantalist görüşlere yer verildikten sonra, söz konusu bu kavramlar hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

Hadislerin otantikliği konusunda Macar oryantalist Ignaz Goldziher (1850-1921), bir kırılma noktasını teşkil eder. Zira o, hadislere karşı aşırı şüpheli yaklaşmayı savunmuştur. Akademik oryantalistler, hadislerin güvenilirliği konusunu Goldziher'den önce

ele almaya başlamış ve tartışmışlardır. Mesela Alman oryantalist Gustav Weil (1808-1889)'i bunlardan ilki olarak kabul edebiliriz. Nitekim o, ilk dönemde sadece şifâhî olarak nakledilen ve her geçen gün Müslümanlar arasında yeni ihtilaflara sebep olan rivâyetlerin geniş bir uydurma ve tahrifat alanı açtığını iddia etmiştir. Öte yandan ona göre, herhangi bir dinî veya siyasî içerikli sözü, Peygamber'in hadisi gibi nakletmek kadar kolay bir şey yoktu. Ayrıca o, Hz. Peygamber'in adına ne kadar kolayca hadis uydurulduğunu, uzun yıllar hadis toplamak için seyahat eden Buhârî'nin, o gün tedavülde bulunan 600.000 hadisten, sadece 4.000'ini güvenilir bulmasından¹ da anlayabileceğimizi söylemektedir. Weil, *Sahîh-i Buhârî*'deki bu hadislerin Avrupalı tenkitçiler tarafından en azından yarısının uydurma kabul edileceğini de sözlerine eklemektedir.²

Avusturyalı oryantalist Aloys Sprenger'e (1813-1893) göre ise, Hz. Muhammed (s.a.v) daha hayattayken, hadisleri hukûkî açıdan bağlayıcı olarak görülmüş ve nakledilmiştir.³ O, râvilerin hadisleri sadece ezbere rivâyet etmedikleri, daha ilk zamanlardan itibaren bazı hadis notlarına sahip olduklarını savunmaktadır.⁴ Bununla birlikte Sprenger'e göre, isnâd sisteminin erkenden yerleşmesiyle Müslümanların oldukça önemli sayıda güvenilir haberleri, yüz yıldan fazla bir süre yazılı bir halde olmadan koruyabilmeleri mümkün olmuştur.⁵ Ayrıca o, hadislerin ilk redaksiyonu esnasında (Hicrî 50-140) bazı muhaddislerin işlerinde aşırı keyfî davranarak, korkunç miktarda hadis uydurduklarını iddia etmiştir. Daha sonra hadisler birbirleriyle karşılaştırıldığında ise bunlara sadece az miktarda yeni bazı uydurmalar ilave edilmekle kalınmamış, ama aynı zamanda alışılmadık bir kritikte çok sayıda uydurma ayıklanmıştır.⁶

Sprenger'in, Hz. Hatice'nin ilk vahiy sonrası Varaka'ya gittiği ile ilgili rivâyetteki diyalogları hakkında kullandığı, "En nihayetinde hadisçiler tarafından, bu temsildeki şahıslara atfedilen kelimeler, bu diyalogun atfedildiği dönemin değil, ama uydurulduğu

¹ Yaşar Kandemir, Buhârî'nin, eserinin hacmini büyütmemek düşüncesiyle sahih hadislerin tamamını kitabına almadığını belirtmektedir. Dolayısıyla burada bir seçkiden bahsedilmesi de mümkündür. Nitekim Nevevî'nin kitabı isimlendirmesinde, İbn Hacer'den farklı olarak, "el-muhtasar" ifadesi geçmektedir. Bkz. Yaşar Kandemir, "el-Câmiu's-Sahîh", *DİA*, s. 114.

² Gustav Weil, *Geschichte der Chalifen*, Mannheim 1848, II, 290-291.

³ Aloys Sprenger, "Ueber den Traditionswesen bei den Arabern", *ZDMG*, cilt: 10 (1856), s. 3.

⁴ Sprenger, "Ueber das Traditionswesen", s. 5. Sprenger ve çalışmaları hakkında ayrıca bkz. Rudi Paret, *The Study of Arabic and Islam at German Universities*, Wiesbaden 1968. s. 10-11. Hayatı ve çalışmaları hakkında geniş bilgi için bkz. Johann Fück, *Die Arabischen Studien in Europa*, Leipzig 1955, s. 176-179.

⁵ Aloys Sprenger, *Das Leben und die Lehre des Mohammad. Nach bisher größtenteils unbenutzten Quellen*, Berlin 1861, I, 11.

⁶ Sprenger, *Das Leben*, I, 12.

zamanın ruhunu yansıtmaya açısından öğreticidir” şeklindeki ifadesinin,⁷ kendisinin izinden gidecek olan Goldziher’in bu yönde bir genellemeye gitmesinde rol oynamış olabileceğini düşünmekteyiz.⁸ Ayrıca onun, metinlerin içerdiği unsurların zaman içinde artması, dolayısıyla birçok unsur ihtiva eden rivâyetlerin tarihen daha sonra (*jung*) olması gerektiği şeklindeki düşüncesi⁹ de Goldziher’i etkilemiştir¹⁰ diyebiliriz.

Hadislerin büyük oranda uydurma olduğunu iddia eden Sprenger,¹¹ rivâyetlerin kartopu gibi büyüdüğünü de savunmuştur.¹² Ayrıca ona göre, uydurulmuş hadislerin/rivâyetlerin kaynağı daha çok genç sahâbîlerdir. Zira o dönem, sonrasına göre daha serbestti.¹³ Bununla birlikte Sprenger, hadislerin ihtiva ettiği bilgilerin çoğunun doğru, azının yanlış, biyografi kitaplarının ise çoğunun yanlış, azının doğru olduğunu savunmaktadır. Bu yüzden o, Kur’ân ve vesikalardan sonra en güvenilir kaynak olarak hadisleri bulmaktadır.¹⁴

İskoç oryantalist William Muir’e gelince (1819-1905) o, G. Weil’in, Buhârî’deki hadislerin en azından yarısının uydurma olduğu şeklindeki iddiasını nakletmektedir.¹⁵ Ona göre, bugün elimizde olan hadislerin bir kısmının daha Hz. Muhammed zamanında yazılmış ve çoğaltılmış olabileceği ihtimal dışı olmamakla birlikte, bunlar büyük oranda I. yüzyılın sonuna kadar yazıya geçirilmemiş, şifâhî olarak nakledilmiştir.¹⁶ Muir, hadislerin, râvilerin hafızalarına bağlı olduğu için sadece güvenilmez değil, aynı zamanda

⁷ Sprenger, *Das Leben*, I, 303.

⁸ Bkz. Ignaz Goldziher, *Muhammedanische Studien*, Halle 1890, II, 5. Aynı etkiyi Seyyid Ahmed Han’da da gördüğümüzü söyleyebiliriz. Bkz. Aziz Ahmad, *İslamic Modernism in India and Pakistan*, Londra 1967, s. 50.

⁹ Bkz. Sprenger, *Das Leben*, I, 171-174.

¹⁰ Goldziher’in bu kavramı kullanımları için bkz. Goldziher, “Muhammedanischer Aberglaube über Gedächtniskraft und Vergesslichkeit mit Parallelen aus der jüdischen Litteratur”, *Festschrift zum siebzigsten Geburtstage A. Berliner’s*, Frankfurt 1903, s. 155; *Die Richtungen der Islamischen Koranauslegung*, Leiden 1920, s. 103. 157; Robert Simon, *Ignác Goldziher: his life and scholarship as reflected in his works and correspondence*, Leiden 1986, s. 305.

¹¹ Gautier Herald A. Juynboll, *Modern Mısır’da Hadis Tartışmaları*, Ankara 2000, s. 9. Buna rağmen Goldziher, onun hakkında “İslam tarihinin inşasında hadislere kolayca inanılmasını bertaraf edememiştir” demektedir. Goldziher, “Die Fortschritte der Islamwissenschaft in den letzten drei Jahrzehnten”, *Preussische Jahrbücher*, cilt: 121, Berlin 1905, s. 283.

¹² Sprenger, *Das Leben*, III, LXXXIII.

¹³ Sprenger, *Das Leben*, III, XCI. Mesela o, İbn Abbas ve Ebû Hureyre’ye yalancılık ithamında bulunmaktadır (Bkz. Sprenger, *Das Leben*, III, LXXXV).

¹⁴ Sprenger, *Das Leben*, III, CIV.

¹⁵ William Muir, *The Life of Mahomet and History of Islam*, Londra 1858, I, XLIII.

¹⁶ Muir, I, s. XXXII.

onların inanç ve önyargılarına bağımlı olduğunu söylemektedir.¹⁷ Ayrıca o da Sprenger gibi, Şîilerin hadis kitaplarını Sünnîlerinkinden daha az güvenilir bulmaktadır.¹⁸

Goldziher'e göre ise sahâbîler, Hz. Peygamber'in her konudaki öğretici hadislerini dinî bir bağlılıkla aynı şekilde aktarmışlar, fethedilen yerlerde bu hadisleri nakletmişleridir. Ayrıca o, sahâbenin, vefatından sonra, Peygamberî ruha uygun olduğunu düşündükleri, Hz. Peygamber adına nakletmekte bir sakınca olmadığına inandıkları veya faydasına kâni oldukları bazı yararlı sözleri, onun adına uydurduklarını da iddia etmiştir.¹⁹

Goldziher, hadislerin kaynağı konusunda, "Hadisin en eski kökeni hususunda güvenilir haberler az olduğu halde -ki bunlar da sadece Peygamber sonrası kuşak ile ilişkilendirilebilmektedir ve zan ifade etmekteydiler-²⁰ görüş bildirmek cesur bir girişim olurdu" demektedir.²¹ Goldziher, hadis kaynaklarına yakından bakıldığında, bunlara iyimser bir güven yerine şüpheli bir temkinle yaklaşmanın daha doğru olduğu kanâatindedir. O, Reinhart Dozy'ye (1820-1883) katılmayarak²² hadislerin çoğunun güvenilirmez olduğunu, bunların İslâm'ın ilk iki yüzyılına ait dinî, tarihî ve toplumsal gelişmenin bir sonucu olarak ortaya çıktığını savunmakta ve şunları söylemektedir:

Hadis, bize İslâm'ın doğuş yılı için bir kaynak değil, bilakis zaman içerisinde birbiriyle çelişen güçlerden, güçlü zıtlıklardan sistematik bir bütüne dönüşmesinin delillerini sunmaktadır. Yani o, sadece İslâm'ın gelişim sürecini takip etmemiz için bir araç olabilir.²³

Ona göre hadis, İslâm'ın oluşum sürecine paralel olarak gelişmiştir.²⁴ Bu bağlamda Goldziher, "En masum görünen rivâyetlerde, hatta Hz. Peygamber'in siyer ve

¹⁷ Muir, I, s. XXXVI.

¹⁸ Muir, I, s. XLII. Krş. Sprenger, *Das Leben*, III, CIII.

¹⁹ Goldziher, *Muhammedanische Studien*, II, 4-5.

²⁰ Goldziher'e göre, orijinalinde sahâbete veya tâbiünde biten isnâdlar genellikle geriye Peygambere doğru genişletilmiştir. Mevkûf hadisler merfû hale getirilmiştir. Aynı şekilde isnâdlardaki bazı râviler muammerûn ile değiştirilmiştir. Bkz. Goldziher, *Muhammedanische Studien*, II, 170-172. Krş. Herbert Berg, *The Development of Exegesis in Early Islam*, Richmond 2000, s. 11.

²¹ Goldziher, *Muhammedanische Studien*, II, 5.

²² Dozy, Buhârî'deki hadislerin en az yarısının güvenilir olduğunu savunmuştur. Bkz. Reinhart Dozy, *Essai sur l'histoire de l'Islamisme traduit par V. Chauvin*, Leiden/Paris 1879, s. 124.

²³ Goldziher, *Muhammedanische Studien*, II, 5.

²⁴ Goldziher, *Muhammedanische Studien*, II, 5. Krş. Goldziher, "Islam und Parsismus", *Der frühe Islam: eine historisch-kritische Rekonstruktion anhand zeitgenössischer Quellen*, Fransızca'dan çeviren: Werner Müller, s. 415-416; M. Zübeyr Sıddîkî, *Hadis Edebiyatı Tarihi*, çev. Yusuf Ziya Kavakçı, İstanbul 1966, s. 19. İlginç bir şekilde Seyyid Ahmed Han da benzer bir sonuca varmıştır. Bkz. Aziz Ahmad, *Islamic Modernism in India and Pakistan*, Londra 1967, s. 50 (Kullanılan kaynak: Ahmad Khan, *Tefsir*, IV,

megâzîsi ve İslâm'ın ilk dönem tarihi içerisinde bile, değişik fırkaların ve akımların eğilimleri ve genç İslâm toplumunun yerel bazı tabakalarının arzularının yansımalarını görmekteyiz" demektedir.²⁵ Goldziher, bu durumu başka bir yerde şu şekilde dile getirmektedir:

Buradan şu sonuca vardık: Sahîh olarak kabul edilen hadisler İslâm'ın ilk yılları için delil olmaktan çok uzaktır. Onlar ancak İslâm'ın ilk üç yüzyılında çeşitli çevrelerde geçerlilik kazanan farklı mezhep ve akımların bir yansımasını vermektedir. Dini ve politik konulardaki aynı soruya farklı cevaplar içeren haberler gelmesinin altındaki sebep de budur. Her öğreti ve okul kendisini Peygambere dayandıran bir otorite oluşturmuştur. Her öğretti (Sünnî, Mutezile, Müşebbihe, Zâhidler gibi) kendilerini destekleyecek sahîh görünüme sahip hadisler uydurmuşlardır. Politik alanda da aynısı geçerlidir. Hadisleri değerlendirirken, İslâm'ın gelişim aşamasındaki bu ritualistik, dogmatik ve politik farkları ve ihtilafları göz önünde bulundurmamız lazım.²⁶

Bununla birlikte Goldziher, hadisleri muhafazadaki hassasiyeti, hatta hadislerin küçük bir kısmının Hz. Peygamber'e dayandırılabilirliğini kabul etmekte,²⁷ ancak hâricî etkilerin hadislerin uydurulmasına sebep olduğunu düşünmektedir.²⁸ Nitekim Goldziher 1907'de yazdığı bir makalesinde bu hususta şunları söylemek suretiyle bu durumu teyit etmektedir: "Titiz bir adamın aslını, biraz güvenle birlikte Peygambere dayandırabileceği çok az bir malzeme mevcuttu. Bazı deliller en eski ahkâm hadislerinin, diyetle ilgili kaidelerin olduğuna işaret etmektedir". Goldziher'e göre, Arap toplumunun gün-

s. 118-123). Bu konuda onun Goldziher'den etkilenme ihtimali, eserini daha önce yazmış olması (Tefsirinin IV. cildi 1888 yılında Urduca yayımlanmıştır) itibarıyla mümkün değildir. Goldziher ile onun ortak kaynağı olabilecek Sprenger'in, "En nihayetinde hadisçiler tarafından, bu temsildeki şahıslara atfedilen kelimeler, bu diyalogun atfedildiği dönemin değil, ama uydurulduğu zamanın ruhunu yansıtmaya açısından öğreticidir" şeklindeki ifadesi, bu konuda onları etkilemiş gibi görünmektedir (Bkz. Sprenger, *Das Leben*, I, 303).

²⁵ Goldziher, *Die Richtungen*, s. 63. Goldziher, Nöldeke'ye yazdığı bir mektubunda, "Müsned'in basılması da görüşlerimi teyid etmektedir. Hadislerin sıhhatine olan inanç her geçen gün azalıyor, büyük oranda tandanslı karakteri belirginleşiyor" demektedir (Simon, *Ignác Goldziher*, s. 211).

²⁶ Goldziher, "Die Fortschritte der Islam", s. 282. Krş. Goldziher, "Die Religion des Islam", *Die Kultur der Gegenwart Ihre Entwicklung und Ihre Ziele*, Berlin 1906, s. 102.

²⁷ Mesela Goldziher, Nöldeke'ye yazdığı mektuplarından birinde, "Hz. Peygamber bizzat abdestte yüzünü yıkamıştır. Bu konuda onlarca hadis rivâyet edilmiştir" demektedir. Bkz. Simon, *Ignác Goldziher*, s. 267.

²⁸ Goldziher, 1904 yılında kaleme aldığı diğer bir yazısında bu doğrultuda şunları söylemektedir: "Bilimsel bir kriterle ele alındığında kanonik derlemelerin içindeki hadislerin sadece küçük bir bölümü ilk döneme dayandırılabilir. Bunlar üzerinde yapılacak küçük bir çalışma, [mezhepsel, siyâsî] eğilimleri, gelecekte beklenenleri ve bazı tartışmalı konularda karşılıklı tezlerin varlığını ortaya koymaktadır". Bkz. Goldziher, "The principles of Law in Islam", *The Historians' History of the World*, ed. Henry Smith Williams, I-XXV, New York 1904, VIII. cilt, s. 302.

lük hayatında yoğun ve önemli bir konu olması hasebiyle bu konuda bir düzenlenme yapılmasının zorunluluğu göz önüne alındığında, Hz. Muhammed'in bizzat kendisinin bu ihtiyacı hissetmiş ve kan davası ve diyete dair Kur'ân'ın sınırlı hükmünü tamamlamak gayesiyle, günlük ihtiyaca cevap vermek için böylesi (diyet vb.) hadisleri yazdırmış olduğu, dolayısıyla bunların hadis literatürünün gerçek olan kısımlarına aitliği hususu kabul edilebilir.²⁹

Öte yandan Goldziher, Müslümanların hadislerin güvenilirliğini kontrol etme hususunda ortaya koydukları isnâd sistemi üzerinde de durmaktadır. O, hadis metinlerine isnâdların sonradan eklendiğini savunmaktadır. Nitekim Goldziher bu konuda şunları söylemektedir:

Kaynağı Medine, Suriye veya Irak olmasına göre hadislerin senedleri sadece formel olarak farklı güvenilir râvilerden oluşturuluyordu. Bununla [senedi mükemmel olmayan] eski tarihi hadisin değeri, [hadis âlimlerinin sıhhat açısından daha düşük gördüğü] megâzî ile aynı seviyeye düşürülmüştü.³⁰

Görüldüğü üzere Goldziher, hadisi genel olarak eski tarihî hadis (*das alte historische Hadith*) ve senedi mükemmelleştirilmiş muttasıl hadisler olarak ikiye ayırmaktadır. Özellikle onun, "eski hadis" vurgusuna değişik makalelerinde sıkça rastlamakta olduğumuzu söylemeliyiz.³¹

Netice itibariyle Goldziher, hadislerin çoğunun Hz. Peygamber'e isnâdını kabul etmemekte, bunları sonraki nesillerin görüşleri ve uygulamalarına birer tarihî belge olarak kabul etmektedir. Ayrıca o, Hz. Peygamber'e dayandırılabilir az sayıda da olsa hadisin bulunabileceğini inkâr etmemektedir.

Büyük oranda Goldziher'in tezlerinden hareket eden³² Joseph Schacht (1902-1969) hadislerin otantikliği konusunda da ona tâbi olmaktadır:

Doğrudan kabul edebileceğim esaslardan biri, Goldziher'in Peygamber'den ve sahâbeden geldiği iddia edilen ve İslâm'ın erken dönemlerine ait oldukları savunulan

²⁹ Goldziher, "Kämpfe um die Stellung", *ZDMG*, cilt: 61 (1907), s. 862.

³⁰ Goldziher, *Die Richtungen*, s. 63.

³¹ Bkz. Goldziher, "Muhammedanischer Aberglaube", s. 147, 155; *Die Richtungen*, s. 103, 157; Simon, *Ignác Goldziher*, s. 305. Motzki de bu ifadeyi kullanmaktadır. Bkz. Motzki, *Die Anfänge*, s. 124.

³² Bkz. Joseph Schacht, *Origins*, s. 4.

hadislerin, söz konusu döneme ilişkin çok fazla doğru bilgi ihtiva etmediği; bilakis hicrî ilk iki buçuk asrın görüşlerini (re'ylerini) yansıttığı şeklindeki keşfidir.³³

Yukarıdaki esastan hareket eden Schacht'a göre, hukuk alanında Hz. Peygamber'den gelen formel hadislere dayanan sünnet, eski hukuk okullarının her birinin yaşayan geleneğinden gelişmiştir. Ancak onun, uygun isnâdlara sahip formel merfû hadis şeklindeki nihâi yapısını alması, hadisçilerin çalışmaları sayesinde ancak hicrî II. yüzyılın ortalarında mümkün olmuştur.³⁴

Öte yandan Schacht, isnâdların geriye doğru gelişme eğiliminde olduğunu,³⁵ ayrıca genel olarak, bir isnâd ne kadar mükemmelse söz konusu hadisin de o kadar geç bir döneme ait olduğunu iddia etmektedir.³⁶ Bu bağlamda ona göre, özellikle hicrî III. yüzyılda ortaya çıkan muttasıl senedler uydurmadır.³⁷

Hadislerin otantikliği konusundaki yaklaşımlar, Goldziher sonrasında, Batı'daki hadis çalışmalarının temeli veya hareket noktası olan Schacht esas alınarak tasnif edilmeye başlanmıştır. Nitekim bunlardan birisi Wael B. Hallaq'ın sınıflandırmasıdır. Ona göre, Schacht'ın 1950 yılında yazdığı *The Origins of Muhammadan Jurisprudence* adlı eseri sonrasında hadislerin otantikliği etrafındaki tartışmalar artmıştır. O, bilginlerin bu konuda üç gruba ayrıldığını söylemektedir. Bunlardan birincisi Schacht'ın elde ettiği sonuçları teyit etmeye çalışmakta, hatta bazen onu da aşmaktadırlar. Buna karşın, diğer bir grup bunları çürütmek için uğraşmaktadır. Diğer bir üçüncüsü ise orta bir yol tutmaya, birinci ve ikinci grubun sentezi bir pozisyonda yer almaya çalışmaktadır. Hallaq'a göre, diğerlerinin yanı sıra John Wansbrough ve Michael Cook birinci gruba, Nabia Abbott, Fuat Sezgin, Mustafa A'zamî, Gregor Schoeler ve Johann Fück ikinci gruba, Harald Motzki, D. Santillana, G. H. A. Juynboll, Fazlur Rahman ve James Robson ise üçüncü gruba dâhil edilebilirler.³⁸ Diğer bir sınıflandırma ise Harald Motzki tarafından yapılmıştır. Motzki de, Schacht sonrası hadis araştırmacılarını üç kısma ayırmaktadır:

³³ Joseph Schacht, "Hadislerin Yeniden Değerlendirilmesi", çev. İshak Emin Aktepe, *HTD*, V/2 (2007), s. 135.

³⁴ Schacht, "Hadislerin Yeniden Değerlendirilmesi", s. 144.

³⁵ Schacht, "Hadislerin Yeniden Değerlendirilmesi", s. 138.

³⁶ Schacht, "Hadislerin Yeniden Değerlendirilmesi", s. 139.

³⁷ Joseph Schacht, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*, Oxford 1950, s. 163.

³⁸ Wael B. Hallaq, "The Authenticity of Prophetic Hadîth: A Pseudo-Problem", *Studia Islamica*, sayı: 89 (1999), s. 76.

1. Schacht'ın görüşlerini açık bir şekilde reddeden ilim adamları. Fuat Sezgin, Mustafa A'zamî, Johann Fück ve Nabia Abbott gibi bilginleri bu gruba dâhil etmektedir.
2. Genel anlamda Schacht'ın görüşlerini takip edenler. Bu grup aksi ispat edilinceye kadar tâbîn veya daha sonraki nesillere atfedilen rivâyetlerin uydurma olması gerektiğini söylediler. Bunlar arasında John Wansbrough ve Patricia Crone yer almaktadır.³⁹
3. Schacht'ın görüşlerini düzeltmeye çalışanlar. Bu gruptaki ilim adamları Schacht'ın bütün görüşlerini değil de bir kısmını benimsemiş, onun aşırı ya da genellemeci yaklaşımlarını düzeltmeye çalışmışlardır. Motzki'ye göre bunlar da iki alt grupta ele alınabilir.
 - a. Bu gruptaki ilim adamları, hadislerin form ve muhtevasının arasını ayırmışlardır. Onlara göre, hadis kaynaklarında bulunduğu şekliyle hadislerin oluşumu geç dönemde meydana gelmiştir. Burada onlar Schacht'la aynı fikirdedirler. Fakat onlar ilk asrın tamamında Hz. Peygamber veya sahâbîlerden herhangi bir hadisin nakledilmediği iddiasını kabul etmezler. Noel Coulson, G. H. A. Juynboll, John Burton ve David Powers bu grupta sayılabilir.
 - b. Bu ikinci grup ise Schacht'ın metodunu kullanmış ve ulaştığı sonuçları kontrol etmişlerdir. Onlar, hadisleri daha kesin olarak tarihlendirme ve birinci asırda hadisin gerçekten bulunup bulunmadığını belirlemek gayesiyle Schacht'ın kaynak kritik metodunu daha da ileri götürmüşlerdir. Josef van Ess, Gregor Schoeler ve Harald Motzki bu gruba örnek olarak verilebilir. Motzki'ye göre bu grupta olanlar, şüphecilerin, aksi ispatlanıncaya kadar her hadisin uydurma olduğu fikrini ya da bunların karşısındaki grubun ileri sürdüğü, aksi ispatlanıncaya kadar bir hadisin doğru kabul edilmesi gerektiği görüşünü reddederler. Onlar bir hadis bizzat incelenmeden genel yargılarla hareket edilmesini doğru bulmamaktadırlar.⁴⁰

³⁹ Bunlar "revizyonistler" olarak isimlendirilmektedirler. Bkz. dn. 48.

⁴⁰ Bekir Kuzudışlı, "Hadis Araştırmalarında Oryantalist Gelenek ve Motzki", **İsnad ve Metin Bağlamında Hadis Tarihlendirme Metotları**, İstanbul 2011, s. 15-16. Krş. Harald Motzki, **Hadith: Origins and Developments**, ed. Harald Motzki, Aldershot 2004, s. XXVI-XXIX (editörün girişi). Ayrıca David Kiltz, Batılıların İslam tarihine üç çeşit yaklaşımından bahsetmektedir. Bunlar, gelenekçi, revizyoncu ve integratif yak-

Aşağıda Motzki'ye ait bu ikinci sınıflandırmayı esas alarak bu oryantalistlerin hadislerin otantikliği konusundaki bazı düşüncelerine yer vermek istiyoruz.

Schacht'ın görüşlerini açık bir şekilde reddeden ilim adamları arasında kabul edilen Johann Fück (1894-1974) hadislere güven konusunda daha pozitif bir yaklaşım sergilemekte ve şunları söylemek suretiyle Goldziher ve ona tâbi olanların yaklaşımını tenkit etmektedir:

... Her ne kadar Müslüman münekkitler, rivâyetlerdeki uydurma olan unsurların tamamını ayıklayamamış olsalar da, onlara olan güvenin tamamen yitirilmesi haksız bir genelleme olur. Müslümanların hadislerinin gerçek bir özü (*kern*) vardır. Hadislerin ilk iki yüzyılın bir icadı olduğu ve sadece sonraki nesillerin, Peygamber ve sahâbesini nasıl tasavvur ettiklerini gösterdiğini iddia eden bakış açısı, Peygamberin kudretli kişiliğinin, bağlıları üzerinde meydana getirdiği olağanüstü etkiyi tamamen yanlış değerlendirmektedir...⁴¹

Ayrıca Fück, isnâdlarda, daha ziyade Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer gibi yaşlı sahâbîlerin değil de genç sahâbîlerin yer almasının, isnâdların gerçek oluşuna bir delil olarak kabul etmektedir.⁴² Yine o, Garânîk olayı gibi Hz. Muhammed'in kişiliği konusunda geleneksel görüşe tamamıyla aykırı olan bir haberi, bazıları tereddütsüz olarak sahîh kabul ederken, diğer araştırmacılar aynı kararlılıkla bunu uydurma olarak nitelendirmeleri, Hz. Muhammed'in, Uzza adlı puta bir kuzu kurban etmesi ya da buna benzer şekilde, oğullarının Abdümenâf, Abdüluzzâ ve Kâsım isimlerini taşıması gibi bilgiler, rivâyetlerin tek taraflı olmadıklarına birer delildirler. Öte yandan ona göre, Hz. Muhammed'in evindeki problemlerine dair meselelerin hikâyeleri gibi Müslüman mu-
sannifler için üzüntü kaynağı olan bu bilgilerle, *Kütüb-ü sitte* gibi kitaplarda bile karşılaşılıyor olmamız, bu bilgilerin sıhhati konusunda en şüpheli kişileri dahi ikna edecek niteliktedir.⁴³ Bununla birlikte Fück, Müslüman tenkitçilerin, dürüstlük ve gayretlerine rağ-

laşımıdır. Birinci yaklaşıma sahip olanlara o, W. Montgomery Watt ve Rudi Paret; İkinciye, J. Wansbrough, P. Crone ve M. Cook; üçüncü yaklaşıma ise Angelika Neuwirth, G. Schoeler ve A. Görke gibi isimleri örnek olarak vermektedir. Bkz. David Kiltz, "Schatten über den Anfängen: Was sagen frühe Quellen zum Islam über das aus, was wirklich war?", **Islamverherrlichung: Wenn die Kritik zum Tabu wird**, ed. Thorsten Gerald Schneiders, Wiesbaden 2010, s. 20-26.

⁴¹ Fück, "Die Rolle des Traditionalismus", **ZDMG**, cilt: 93 (1939), s. 19.

⁴² Fück, "Die Rolle des Traditionalismus", s. 17. Nöldeke de, "Hadislerin çoğu uydurma olsaydı, bu durumda en önemli sahabilerin (Hz. Ebu Bekir, Ömer gibi) kaynak olarak kullanılmaları gerekirdi. Simon, **Ignác Goldziher**, s. 177.

⁴³ Fück, "Die Rolle des Traditionalismus", s. 20.

men, iç ve dış sebeplerden dolayı, rivâyetlerin tamamını gerçek olmayan öğelerden arındırmayı başaramadıklarını da belirtmektedir.⁴⁴

Neticede, J. Fück'ün hadisleri büyük oranda Müslüman paradigmadan hareketle değerlendirdiğini söyleyebiliriz. Nitekim o, Müslümanların hadisleri tedvîndeki gayretlerinden ve isnâd sistemini uygulamalarından övgüyle bahsetmektedir.⁴⁵ Hatta o, hadislere karşı tutumu yüzünden çağdaşı J. Schacht'a bir eleştiri dahi yazmıştır.⁴⁶

Yine Schacht'ın görüşlerine karşı çıkan oryantalistlerden birisi olan Nabia Abbott (1897-1981), hadislerin daha başından itibaren Hz. Peygamber'in sâhâbîleri tarafından yazıldığını, dolayısıyla bunların hadislerin otantikliği için bir dayanak teşkil ettiğini savunmaktadır.⁴⁷ Bununla birlikte Abbott, Hz. Peygamber'in zamanından Buhari ve Müslim'in zamanına kadar hadislerin tamamen otantik olarak muhafaza edildiğini iddia etmemiştir. Bilakis ona göre, Zührî ve çağdaşları, kendinden öncekilerden, insan hatasına bağlı bazı ziyadelerle birlikte, Hz. Peygamber, sahâbe ve tabiînin söz ve fiilleri ile ilgili sahîh bir özü (*genuine core*) elde etmişler ve bunları kayıt altına almaya başlamışlardır.⁴⁸

Motzki'nin sınıflandırmasında ikinci grupta yer alan, revizyonistlerin⁴⁹ öncüsü sayılabilecek J. Wansbrough'a (1928-2002) göre, hadislerin otantikliği bir yana, aslında Hz. Muhammed diye biri dahi yoktu.⁵⁰ Dolayısıyla o ve ona tâbi olan M. Cook, N. Calder, Patricia Crone gibi bilginler, Goldziher ve Schacht'tan daha şüpheli bir yol izlemişlerdir.⁵¹

Bu sonuncu yaklaşımın en önemli temsilcilerinden olan J. Wansbrough, *Qur'anic Studies: Sources and Methods of Scriptural Interpretation* (1977) ve *The Sectarian Milieu: Content*

⁴⁴ Fück, "Die Rolle des Traditionalismus", s. 15.

⁴⁵ Bkz. Fück, "Die Rolle des Traditionalismus", s. 1-32.

⁴⁶ Bkz. Johann Fück, "Rezension: Joseph Schacht, The Origins of Muhammadan Jurisprudence", **Arabische Kultur und Islam im Mittelalter**, ed. Manfred Fleischhammer, Weimar 1981, s. 252-257.

⁴⁷ Berg, s. 18. Bu konuda o, Fuat Sezgin ile aynı paralelde düşünmektedir.

⁴⁸ Berg, s. 21.

⁴⁹ Bu isimlendirme ve bunlar hakkında bkz. Kiltz, s. 20-26. G. Schoeler, bunların yeni kuşağını, "new sceptics = yeni şüpheliler" olarak isimlendirmekte ve onları ayrı bir paradigmanın temsilcileri olarak görmektedir. Bkz. Gregor Schoeler, **The Biograph of Muhammad: Nature and Authenticity**, Londra 2011, s. 9-13 (giriş). Krş. Berg, s. 42 vd.

⁵⁰ Andreas Görke ve Gregor Schoeler, **Die Älteste Berichte über das Leben Muhammads: Das Korpus 'Urwa İbn Az-Zubair**, Princeton 2008, s. 1; Kiltz, s. 21.

⁵¹ Bkz. Berg, s. 42 vd.

and Composition of Islamic Salvation History (1978) adlı iki çalışmasında özetle şu iki düşünceyi savunmaktadır:

1. Sadece hadisler değil, bizzat Kur'ân dahi, iki yüzyıldan fazla bir sürede ortaya çıkan mezhepler arası çekişmeler sonucu üretilmişlerdir.
2. Genel olarak İslâm inancı ve hatta Hz. Muhammed'in kendisi bile, Rabbinik Yahudi prototipine göre şekillendirilmiştir.⁵²

Bu grupta yer alan Michael Cook ise, Schacht'ın müşterek râvi teorisini güvenilir bulmaz. O, bunların ferd/garib olduğu ithamını savuşturup, onun başka isnâdlarla desteklendiğini göstermek amacıyla yeni uydurulan senedler ile sanal olarak meydana getirilmiş olabileceğini savunur.⁵³ O, *Hagarism: the Making of Islamic World* (1977) adlı eserde Patricia Crone ile daha radikal bir adım atmışlar ve Halife Abdülmelik (65-86/685-705) dönemine kadar olan İslâm tarihinin mevcut standart şeklinin, daha sonraki dönemlerin bir uydurması olduğunu iddia etmişlerdir.⁵⁴

Diğer bir revizyonist olan Norman Calder (1950-1998), Schacht ile başlayan (yeni) şüpheciliği sürdürmüş ve hatta daha da ileri götürerek, "Eğer isnâdlar güvenilir değilse o takdirde müellifinden gelen bir isnâdla sonraki döneme ulaşan eserlerin rivâyetleri de güvenilir olamaz" düşüncesiyle, uzun bir redaksiyon sürecinden geçtiğini iddia ettiği İmam Mâlik'in *Muvatta'*, Ebû Yûsuf'un *Kitâbü'l-Harâc'*, İmam Şâfiî'nin *el-Ümm'*ü gibi birçok eserin müelliflerine aidiyetini reddetmiştir.⁵⁵

Üçüncü grupta, Schacht'ın görüşlerini düzeltmeye çalışanlar arasında yer alan James Robson (1890-1981) ise, Schacht'ın ulaştığı sonuçlara büyük ölçüde katılmakla beraber, onları fikhî alanla sınırlandırmak ister ve tarihî mahiyetteki hadisleri, hadislerin sıhhati konusundaki şüphecilikten muaf tutar. Robson, Hz. Peygamber'in kişiliğinin insanlar üzerindeki etkisinden dolayı, hadisler içerisinde güvenilir bir özün (*core*) bulunması gerektiğini ileri sürer. Diğer yandan o, aile isnâdlarını tamamen uydurma kabul eden Schacht'ın aksine, bu tür isnâdların aslında güvenilir olduklarını ve muhtemelen aile isnâdları uyduranların bu güvenilir isnâdları örnek aldıklarını düşünür.⁵⁶

⁵² M. Hayri Kırbasoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, Ankara 2002, s. 410.

⁵³ Kırbasoğlu, *Alternatif*, s. 399.

⁵⁴ Kırbasoğlu, *Alternatif*, s. 411.

⁵⁵ Fatma Kızıl, *Müşterek Râvi Teorisi ve Tenkidi*, İstanbul 2013, s. 175 (dn. 370). N. Calder'in görüşleri için ayrıca bkz. Berg, s. 45-50.

⁵⁶ Kırbasoğlu, *Alternatif*, s. 397-398.

Yine bu grupta yer alan Noel James Coulson'a (1928-1986) gelince o, hadisler konusundaki geleneksel İslâmî görüşü kabul etmemekle birlikte, Schacht'ın, "Peygamber'den rivâyet edilen her fikhî hadis, aksi ispatlanmadıkça gayr-i sahîh olarak kabul edilmeli ve ona, geç dönemde formüle edilmiş fikhî bir doktrinin hadisleştirilmiş şekli olarak bakılmalı", şeklindeki iddiasına da mesafeli durmuş ve gerçeğin geleneksel İslâm fıkıh teorisi ile Schacht'ın katı tarihî yaklaşımı arasında bir yerde olduğunu kabul etmiştir.⁵⁷ Bu bağlamda o, İslâmî kaynaklardaki Peygamber imajına, bölgesel Arap ve Kur'ân modellerinin Ortaçağ İslâm toplumunun eğilimleriyle renklendirilmesi ve bu suretle Hz. Peygamber için uygun bir 'özgeçmiş' oluşturulması şeklinde bakılması gerektiğini düşünmektedir.⁵⁸

Bu grubun diğer bir temsilcisi olan David Powers'a göre, bazı nebevî hadislerin kimileri vahiy dönemine kadar geri gidebilirken, diğer bazıları hicrî birinci ve ikinci yüzyıllar boyunca ortaya çıkmış olabilirler.⁵⁹ Bununla birlikte Coulson gibi, Powers da aksi ispat edilinceye kadar belli hadislerin sıhhatinde ısrarcıdır. O, bu hususta şunları söylemektedir:

İlk olarak Hz. Peygamber'e ait hadislerin sıhhatini ispat veya inkâr sadedinde ispat mükellefiyetinin kime ait olduğu meselesini ele alalım. Ben ispat mükellefiyetinin Hz. Peygamber'e isnâd edilen hadislerin sıhhatini inkâr etme eğiliminde olan kişilere ait olduğuna inanıyorum. Bunun böyle olmasını gerektiren sebeplerden bir tanesi, vasiyetleri üçte bir ile tahdit eden merfû hadisin sıhhati hakkındaki tartışma sayesinde açığa çıkmıştır. Son kırk yıl boyunca Schacht, Speight, Cook ve (iki defa olmak üzere) Crone üçte bir tahdidinin Hz. Peygamber tarafından vazedilmiş olamayacağını ispat etmeye çalıştılar. Oysa bugün Crone, Schacht'ın bu kural hakkındaki açıklamasını reddetmektedir. Hem kendisi hem de Cook bu tahdidin kültürel menşeyini izah etmek maksadıyla ortaklaşa gerçekleştirdikleri faaliyetin yanlış olduğunu kabul etmektedirler... Tabiidir ki hadislerin sıhhati hakkındaki tartışma sadece burada ele alınan hadise itibar edilmek suretiyle bir karara bağlanamaz. Fakat (benim de aralarında bulunduğum) şüpheçiler, Hz. Peygamber'e isnâd edilen haberlerin önemli bir miktarının sahîh olmadığını ikna edici tarzda or-

⁵⁷ Bu bağlamda Coulson, Kur'an'ın gündeme getirdiği meselelerle ilgili Hz. Peygamber'in düzenlemelerini içeren haberlerin, onun kararını içeren formel anlamda hadisler olarak değilse de, içerik bakımından aksine bir delil sunulmadıkça otantik kabul edilmesi gerektiğini savunmuştur. Kızıl, **Müşterek Râvi**, s. 49.

⁵⁸ Kırbaçoğlu, **Alternatif**, s. 398.

⁵⁹ Powers, "İslam'ın İlk Döneminde Vasiyetler", çev. Halit Özkan, **HTD**, II/1 (2004), s. 125.

taya koymadıkları müddetçe, bunu ispat etme mükellefiyeti hadislerin sıhhatini inkâr edenlerin vazifesi olmaya devam edecektir.⁶⁰

Hollandalı G. H. A. Juynboll (1935-2010) ise, her ne kadar bazı konularda Goldziher ve Schacht'ın fikirlerine karşı çıkıp onları eleştirse de, gerek fikhî hadislerin oluşumu, gerekse hadis eleştirisinin gelişimi hakkındaki görüşleri onların bir devamı niteliğindedir.⁶¹

Üçüncü grubun, ikinci alt grubunda yer alanlar ise, yukarıda da belirtildiği üzere, bir hadis bizzat incelenmeden genel yargılarla hareket edilmesini doğru bulmamaktadırlar. Ayrıca bunlar hadisleri tarihlendirirken Schacht ve Juynboll'ün ulaştığı tarihlerden daha önceki tarihlere ulaşarak, bunların bir kısmını, Hz. Peygamber veya ashâbı dönemine kadar geri götürebilmektedirler. Nitekim şimdi ele alacağımız, hadislerin tarihî özü olabileceği yönündeki düşüncenin en güçlü savunucuları da bunlar olmuştur.

Hadislerin Tarihi Bir Özünün (*core, kern*) Olduğu Düşüncesi

İlk olarak A. Sprenger'de rastladığımız hadislerin tarihî bir özünün (*kern*) olduğu yönündeki düşünce, sonraki yıllarda birçok oryantalist tarafından bir paradigma olarak kabul görmüştür. Ancak bu mesele onlar tarafından müstakil bir konu olarak ele alınmamıştır.

Sprenger, rivâyetleri achromatic (arındırılmış) hale getirmenin mümkün olduğunu söylemektedir.⁶² O, bu düşüncesini değişik bağlamlarda, aşağıdaki şekillerde ifade etmiştir:

Tarihî özü (*kern*) dolgu maddelerinden ayırmada, tercihen Müslüman ilahiyatçılarca tespit edilmiş tarihî tenkit kaidelerine bağlı kaldım...⁶³

Eğer (haber) tarihî özü, uydurmalar ve değişikliklerden arındırılırsa, Kureyşlilerin eski yapıyı (Kâbe'yi) yenilemek istedikleri kanaatine ulaşılır...⁶⁴

⁶⁰ Powers, "İslam'ın İlk Döneminde Vasiyetler", s. 124-125.

⁶¹ Bekir Kuzudışli, "Oryantalizm ve Hadisle İlgilenen Bazı Oryantalistler", **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sayı: 7 (2003), s. 158. Nitekim Motzki onu Schacht'tan daha şüpheli bulmaktadır. Harald Motzki, "The Question of the Authenticity of Muslim Traditions Reconsidered: A Review Article", **Method and Theory in the Study of Islamic Origins**, ed. Herbert Berg, Leiden 2003, s. 215.

⁶² Aloys Sprenger, **The Life of Mohammad from Original Sources**, Allahabad 1851, s. 68.

⁶³ Sprenger, **Das Leben**, I, XIV.

⁶⁴ Sprenger, **Das Leben**, II, 346.

Ben efsanelerin ruhunu takip edip, bunların daha öncesinde bir özü olup olmadığını ve bunun nasıl geliştirildiğini görmeyi daha doğru bulurum.⁶⁵

Ben yukarıdaki efsaneden otuz yıl daha eski olan bu rivâyetin, diğerinin özü olduğunu düşünüyorum.⁶⁶

Yukarıdaki ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Sprenger, oryantalist paradigmanın temel iddialarından biri olan, rivâyetlerin zamanla kartopu gibi büyüdüğünü savunmaktadır.⁶⁷ O, belki de bunun tabii bir sonucu olarak hadislerin otantik bir özünün olabileceğini de kabul etmektedir.

William Muir de, kapsamlı bir araştırma ile hadislerdeki gerçek özün ortaya konulup, yanlışların ayıklanabileceğini savunmaktadır.⁶⁸ Bu çerçevede o, hadislerin yanlışını doğrusundan ayırma veya rivâyet hatalarını düzeltme hususunda bazı prensipler ortaya koymaya çalışmıştır.⁶⁹ Bunlardan bazıları şunlardır:

1. Hz. Muhammed'in doğumundan önceki olaylar, ya da çocukluk ve gençlik döneminin detayları için genç sahâbîlerin şahitliğini ikinci el bilgi olarak dikkate almak gerekir.⁷⁰
2. Hz. Muhammed'in açıktan daveti öncesi hayatına dair olayların detaylı anlatımı duruma göre rivâyetin sıhhati hususunda şüphe uyandırır.⁷¹
3. Hz. Muhammed'i yücelten ve ona olağanüstü vasıflar atfeden bütün hadisler uydurmadır. Ancak bir rivâyette mucizeden bahsedilmesi, aynı rivâyetteki diğer bilgileri peşinen geçersiz hale getirmez.⁷²
4. Hz. Muhammed'in aleyhine ifadeler rivâyete olan güvenilirliği artırır.⁷³

⁶⁵ Ayrıca Sprenger, efsanelerin tarihi kısmından çok, mucizevi yönlerinin ön plana çıktığını söylemektedir. Bkz. Aloys Sprenger, "Mohammad's Zusammenkunft mit dem Einsiedler Bahyrâ", **ZDMG**, cilt: 12 (1858), s. 243.

⁶⁶ Sprenger, "Muhammad's Zusammenkunft", s. 244

⁶⁷ Sprenger, **Das Leben**, III, LXXXIII

⁶⁸ Ancak burada Muir'in, hadisin özüne işaret eden yukarıda söz konusu edilen kavramlardan hiçbirini kullanmadığını belirtmeliyiz. O, bunların yerine, "historical truth" (Muir, I, XXXVIII, L) veya "historical facts" (Muir, I, LI) gibi ifadeleri kullanmaktadır.

⁶⁹ Bkz. Muir, I, LII-LXXXVII. Ayrıca bkz. İbrahim Sarıçam, Seyfettin Erşahin, Mehmet Özdemir, **İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru**, Ankara 2011, s. 132-135.

⁷⁰ Muir, I, LIII

⁷¹ Muir, I, LIV

⁷² Muir, I, LXVI.

⁷³ Muir, I, LXXXI.

Aynı görüşü savunsalar da bazı rivâyetlerin sıhhatine karar verirken Sprenger ile Muir'in farklı sonuçlara ulaştıklarını da görmekteyiz. Mesela Muir, Sprenger'in Kâbe hakemliği sırasında o sırada henüz var olmayan Kâbe'nin avlusundan bahsedilmesini anakronik bularak reddederken, o hakemliğin özü itibarıyla gerçek olabileceğini, buna karşılık avlu kelimesinin ise bilahare, rivâyet üzerinde gerçekleşen oynamalar sonucu rivâyet metnine sokuşturulmuş olabileceğini söylemektedir.⁷⁴

Öte yandan Muir, hadislerin otantikliğinin Kur'ân ile test edilebileceği görüşündedir.⁷⁵ Ancak ona göre, Kur'ân ile karşılaştırma yaparken, bununla temellendirdiğimiz bir gerçekle, uydurma olduğunu bildiğimiz bir hikâyenin iç içe geçtiği örneklerle de karşılaşmaktadır. Bu durumda biyografi yazarı, sürekli olarak, tarihin gerçekleri yerine, çocukça bir fanteziyi veya fahiş uydurmaları koyma riskiyle karşı karşıyadır. Öte yandan, bu riski önleme çabası ise onu, hakikatte önemli tarihî gerçekleri muhtevi olan bir bilgiyi veya onun özünü, dindar uydurması olarak kabul etme noktasına götürebilecektir.⁷⁶

Veda haccı ile ilgili rivâyeti değerlendirmesinden Goldziher'in de bu konuda, Sprenger ve Muir ile aynı bakış açısına sahip olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim o, Veda Hutbesi ile ilgili farklı rivâyetleri aşağıdaki şekilde değerlendirmektedir.

... Bu dinî vasiyetin (Veda Haccı hutbesinin) hangi kısımları otantiktir belirlemek güçtür. Bütün olarak ele alındığında bu hutbe sonraki dönemin bir çalışmasıdır. Otantik olan bir çekirdek (*kern*) etrafında değişik hutbeler oluşturulmuştur. Bunların toplamı "Veda Hutbesi" olarak redakte edilmiştir.⁷⁷

Goldziher'e göre, bu rivâyetlerin ortak mesajı, her türlü nesebî karşıtlıkları yok etmektir. Hz. Muhammed bunu kafasına koymuştu: "Ey Kureyş topluluğu Allah sizden Câhiliye övünmesini ve atalarla gösterişi uzaklaştırmıştır. Bütün insanlar Âdem'den, Âdem ise tozdan/topraktan yaratılmıştır".⁷⁸ Hadisin bu ilk haline daha sonra şu ilave yapılmıştır: "Arabın Arap olmayandan bir üstünlüğü yoktur".⁷⁹ Ebû Dâvûd ve Tirmizî ise şu ilavede bulunmaktadır: Câhiliye övünmesi kötülendikten sonra Âdem'den gel-

⁷⁴ Sarıçam, **İngiliz ve Alman Oryantalistlerin**, s. 140-141.

⁷⁵ Muir, I, L.

⁷⁶ Muir, I, LI.

⁷⁷ Goldziher, **Muhammedanische Studien**, Halle 1889, I, 70.

⁷⁸ Vâkıdî, **Megâzî**, II, 836; İbn Hişâm, **Sîret**, II, 412. Goldziher'in Almanca çevirisi esas alınmıştır.

⁷⁹ İbn Abdîrabbih, **İkd**, III, 352, IV, 149; Câhız, **Beyân**, II, 24. Krş. Ahmed, **Müsned**, XXXVIII, 474 (23489). Burada Goldziher'in *e-silentio* delilini kullanımına şahit olmaktayız. Goldziher, **Muhammedanische Studien**, I, 74.

me ve onun tozdan yaratılması, üstünlüğün ancak takvada olduğu belirtildikten sonra, "İnsanlar, Cehennem için yakıt olacak insanlar ile övünmekten vazgeçsinler. Hakikaten bunlar Allah indinde böcekten daha değersizdirler".⁸⁰ Goldziher, Kur'ân'da da bir aslı bulunan Müslümanların eşitliği ve ırk-kabile ayrımcılığına karşı oluş öğretisinin, yüzyıllar geçtikçe sürekli geliştiğini ve hadisçilerin faaliyeti sonucu İslâm'ın bir temel prensibi haline geldiğini iddia etmektedir.⁸¹

Ayrıca Goldziher, daha sonra Schacht'ın vd. bazı oryantalistlerin sistematik olarak savunacakları, hadislerin sürekli olarak geliştiği ile ilgili düşünceyi ilk olarak ortaya atan oryantalisttir. Nitekim bunu onun, *Rü'yetullah* ile ilgili bir hadis⁸² hakkındaki şu yorumunda görebilmekteyiz:

Daha, eski ve sahîh kabul edilen bir hadis, bu "visio beatifica = kutsal görme"yi bütün detayları ile realist çizgilerle boyamıştır. Sonraki Müslümanların, gittikçe daha fazla en detaylı meselelere kadar inen, sürekli zenginleşen ve katlanan fantezisi, neredeyse doyumsuz bir şekilde bu konuya eğilmiş... bunları hadis formuna sokmuşlardır.⁸³

Yani Goldziher bu hadisin, zaman içerisinde, bu konuda gelebilecek, "cismânî gözle görülüp görülemeyeceği", "kimlerin göreceği" gibi sorulara cevap sadedinde geliştirildiğini savunmaktadır.⁸⁴

Goldziher'den sonra Alman oryantalist Johann Fück (1894-1974) de "Müslümanların hadislerinin gerçek bir özü (*kern*) vardır" demek suretiyle, hadislerin genel olarak sahîh bir özünün varlığından bahsetmektedir.⁸⁵ Başka bir yerde o, "elbette zamanla, rivâyetler kuvvetli değişikliklere, genişlemelere ve ziyadelere şahit olmuştur. Ancak *Kütüb-i sitte* öncesi literatür birçok durumlarda, rivâyetlerin gerçek bir özünün olup olmadığının tespitinde bize bir tutamak noktası sunmaktadır" demektedir.⁸⁶

⁸⁰ Ebû Dâvûd, Edeb 119 (5116); Tirmizî, Menâkıb, 144 (3955).

⁸¹ Goldziher, *Muhammedanische Studien*, I, 72.

⁸² Buhârî, Tevhîd, 24 (7435).

⁸³ Bkz. Goldziher, *Die Richtungen*, s. 103.

⁸⁴ Söz konusu hadisin varyantları için İbn Kayyim'in bir eserini kaynak olarak vermektedir. Bkz. İbn Kayyim, *Hâdiyü'l-ervâh ilâ bilâdî'l-efrâh*, s. 303-344.

⁸⁵ Fück, "Die Rolle des Tradionalismus", s. 19. Fück, bazen bu tarihî özü ortaya koymanın imkansızlığından da bahsettiği olmaktadır. Bkz. Fück, "Die Originalitat des arabischen Prophet", *ZDMG*, cilt: 90 (1936), s. 516 (dn. 1)

⁸⁶ Bkz. Fück, "Die Rolle des Traditionalismus", s. 20-21.

Benzer şekilde J. Robson (1890-1981) da hadisin en azından sahîh bir özü (*core*) olduğunu kabul etmektedir.⁸⁷

Ancak her ne kadar J. Schacht (1902-1969), “Çoğu kez kendi içinde tutarsız şeylerden ‘tarihî sezgi’ (*historic intuition*) denen şeyle otantik özü (*authentic core*) çekip çıkarma gayretlerinin tümü başarısız kaldı”,⁸⁸ diğer bir yerde ise, “Bundan dolayı Peygamber dönemine geri giden bilgilerin orijinal ve otantik özü bulunduğu, bunlara devam eden her nesilde sahte ve taraflı eklemeler yapıldığı, bunların çoğunun İslâm ilimleri tarafından uygulanan isnâd eleştirisinde elendiği ve bazı mevzu hadislerin ise elemekten kurtulduğu; ancak gerçek özün sonraki eklemelerle tamamen örtülmediği şeklindeki asılsız varsayımları bırakmamız gerekir”⁸⁹ dese de, özellikle yukarıda adını zikrettiğimiz J. Fück ve onun ardından Albrecht Noth (1937-1999)⁹⁰ gibi çok sayıda Alman oryantalist, bir paradigma olarak,⁹¹ hadislerin tarihî bir özünün varlığı üzerinde durmuşlardır. Özellikle halen yaşamakta olan önemli oryantalistlerden Harald Motzki ve Gregor Schoeler bu kavramı çokça kullanmaktadırlar.

Josef van Ess, *Zwischen Hadit und Theologie* adlı eserinde, kelâmî hadislerin hicri I. yüzyıla kadar geri götürülebileceğini ortaya koyduktan sonra,⁹² Schoeler ve Motzki de diğer bazı hadislerin I. yüzyıla kadar geri götürülebileceğini değişik çalışmalarında göstermişlerdir.⁹³ Bu bağlamda ‘hadisin özü (*kern = core*)’ kavramının kullanılış şeklini anlamamız açısından H. Motzki’nin şu ifadelerine bakabiliriz:

⁸⁷ Talât Koçyiğit, “İbn İshak’ın İsnad Kullanışı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: X (1962), s. 125.

⁸⁸ Schacht, *Origins*, s. 4.

⁸⁹ Schacht, “Hadislerin Yeniden Değerlendirilmesi”, s. 138. Krş. Schacht, *Origins*, s. 138.

⁹⁰ Örnekleri için bkz. Albrecht Noth, *Quellenkritische Studien zu Themen, formen und Tendenzen Frühislamischer Geschichtsüberlieferung*, Bonn 1973, s. 30, 38, 94, 159, 181, 183.

⁹¹ İslam tarihçisi Albrecht Noth, H. Motzki’nin doktora danışmanıdır. Bkz. Bülent Uçar, “Harald Motzki ile Hayatı, İlmî Kariyeri ve Fikirleri Üzerine”, *Batı’da Hadis Çalışmalarının Tarihi Seyri*, İstanbul 2006, s. 297. G. Schoeler de, A. Noth’un izlediği metodu benimsediğini belirtmektedir. Gregor Schoeler, *Charakter und Authentie der muslimischen Überlieferung über das Leben Mohammeds*, Berlin/New York 1996, s. 19.

⁹² Bkz. Josef van Ess, *Zwischen Hadit und Theologie: Studien zum Entstehen prädestinatianischer Überlieferung*, Berlin 1975.

⁹³ Gregor Schoeler, *Charakter und Authentie der muslimischen Überlieferung über das Leben Mohammeds*, Berlin/New York 1996; Harald Motzki, “The Prophet and the cat: On dating Mâlik’s Muvatta’ and legal traditions”, *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, cilt: 22 (1998), s. 18-83; “The Murder of Ibn Abî’l Huqayq: On the Origin and Reliability of some Maghâzî-Reports”, *The Biography of Muhammad: The Issue of the Sources*, Leiden 2000, s. 170-239; “Prophet und die Schuldner: Eine Hadit-Untersuchung auf dem Prüfungsstand”, *Der Islam*, LXXI/1 (2000), s.1-81.

Eğer olay ve ona Hz. Ömer tarafından getirilen çözümün tâbiûn nesline mensup farklı fukahâ tarafından değişik versiyonlarda nakledildiği doğruysa hikâye ortak bir kaynağa gitmeli veya tarihî bir öze⁹⁴ sahip olmalıdır. Ortak bir kaynağı gösteren hiçbir ikincil delil olmadığı için, Zührî'nin bilgi kaynaklarından hiçbirinin söz konusu olaya şahit olmak bir yana yaşları nedeniyle Hz. Ömer'in halifeliği dönemine gerçekten ulaşabilmeleri mümkün değilse de tarihî bir özü kabul etmeliyiz. Zührî tarafından Süleymân b. Yesâr'dan (c metni) nakledilen hadisin tarihî bir özü yani somut olayı ve halifenin çözümünü aktardığını düşünebiliriz.⁹⁵

Hadisleri tarihlendirirken isnâd ve metin analizini (*isnâd cum matn*) birlikte yapan Motzki benzer şekilde, "el-Veled lilfirâş" hadisinin⁹⁶ I. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilebileceğini, dolayısıyla tarihî bir özü olabileceğini söylemektedir.⁹⁷

Özetle o, Hz. Peygamber hakkında erken bazı haberlerin olduğunu ve eldeki mevcut kaynaklardan da bazılarının özde inşa edilebileceğini savunmaktadır. Nitekim o, Urve b. Zübeyr'in teyzesi Hz. Âişe'den aktardığı bazı haberlerin G. Schoeler tarafından tespit edildiğini, bununla birlikte, Urve'nin ve Hz. Aişe'nin onlarca yıl sonra hafızalarından ve kendi bakışlarından anlattıkları her şeyin tarihî olarak doğru olduğunu göstermeyeceğini, temelde ise bu anlattıkları haberlerin doğru olduğunu belirtmektedir.⁹⁸

Alman oryantalist G. Schoeler, hadislerin tamamının atılması hususundaki görüşleri dolayısıyla Wansbrough, Crone ve Cook'un aşırı gittiklerini söyledikten sonra, çoğunluğun, hadislerin tarihî bir özü (*kern*) bulunduğunu kabul ettiklerini söylemektedir. Bununla birlikte o, en azından tarihî rivâyetlerdeki ikilemden kurtulmanın, A.

⁹⁴ Tespit edebildiğimiz kadarıyla, Türkiye'de ilk kez Fatma Kızıl, Motzki'nin bir makalesinin çevirisinde bu kavrama dikkat çekmiştir. Bkz. Harald Motzki, "İbn Şihâb ez-Zührî'nin Fıkhı: Bir Kaynak Tenkidi İncelemesi", çev. Fatma Kızıl, *HTD*, III/2 (2005), s. 158 (dipnot). "Makalenin İngilizcesinde "core" kelimesi kullanılmaktadır. Oryantalistlerin hadis tarihlendirmelerinde sıkça kullandıkları 'kernel', 'core' gibi kelimeler, hadisin bugüne ulaştığı şekliyle sahih olmasa dahi gerçekten ilk dönemlerde yaşanan bir tartışmayı yansıttığına veya içeriğinin tarihî unsurlar barındırdığına işaret etmek için kullanılmaktadır. Esasen bu kelimelerin kullanımı, hem hadislerin zaman içinde ifade ve biçim açısından geliştiği düşüncesinin kabulünü, hem de hadis metinlerinde içerik ve biçim ayrımı yapılmasını gerektirmektedir".

⁹⁵ Motzki, "İbn Şihâb ez-Zührî'nin Fıkhı", s. 158.

⁹⁶ Abdürrezzak, *Musannef*, VII, 99 (12369).

⁹⁷ Harald Motzki, *Die Anfänge der islamischen Jurisprudenz: ihre Entwicklung in Mekka bis zur Mitte des 2./8. Jahrhunderts*, Stuttgart 1991, s. 117. Diğer bir örnek kullanım için bkz. Motzki, "The Murder of Ibn Abî'l Huqayq", s. 232. Motzki bu kavramı, "the original kernel of traditions = hadislerin orijinal özü" şeklinde de kullanılmaktadır. Bkz. Motzki, *Analysing*, s. 295.

⁹⁸ Bülent Uçar, "Harald Motzki ile Hayatı, İlmî Kariyeri ve Fikirleri Üzerine", s. 306 (Motzki ile yapılan 01.08.2001 tarihli mülâkattan). Fatma Kızıl, onun Schachtçı gelenekten farkına dikkat çekmiştir. Bkz. *Müşterek Râvi*, s. 173-175.

Noth'un izlediği yoldan gitmekle mümkün olabileceğini savunmaktadır. Noth'un bu bakış açısının temelinde, her bir hadis veya hadis kompleksini tek tek ele almak vardır.⁹⁹

Öte yandan G. Schoeler, bir çalışmasında, başlık olarak şöyle bir ifade kullanmaktadır: "Wahrer Kern der Traditionen vom ersten Offenbarungserlebnis?". Schoeler burada, "İlk vahiyile ilgili rivâyetlerin sahîh bir özü var mıdır?" sorusuna cevap aramaktadır.¹⁰⁰ Keza başka bir yerde o, "Kur'ân'ın cemiyle ilgili Hz. Ebû Bekir'den gelen haberlere efsane karışmış olabilir. Ancak yazılı Kur'ân malzemelerinin Hz. Ömer veya kızı Hafsa'da saklanmış olduğu yönündeki haber gerçek bir öz olarak kabul edilebilir" demek suretiyle, bu tarihî öze işaret etmektedir.¹⁰¹ Ayrıca Schoeler, hadisin bilinebilen ilk halini kastetmek üzere "ursprüngliche (text) = asıl, ilk (metin)" ifadesini de çokça kullanmaktadır.¹⁰²

Andreas Görke, Hz. Peygamber'in siyerinin muhakkak otantik bir özünün (*kern*) olması gerektiğini söylemektedir.¹⁰³ Ayrıca o, hadisleri tarihlendirmede kullandığı, 'isnâd-metin' analizinin bizi Hz. Muhammed'in yaşadığı döneme yaklaştırmakla birlikte, kesin kanıtlar vermediğini söylemekte; fakat bu metodun en azından orijinal metni, ona sonradan yapılan ilaveler ve süslemelerden arındırmada yardımcı olabileceğini belirtmektedir.¹⁰⁴

Mesela Görke, Hudeybiye rivâyetlerindeki, kaçakların iade maddesini içeren anlaşma ve bazı kaçakların iade edilmesi olayıyla ilgili unsurların hadisin tarihî özü olarak kabul edilebileceğini söylemektedir.¹⁰⁵ Yine diğer bir hadis hakkında o, rivâyetlerin özünün Urve b. Zübeyr'e kadar ulaştığını söylemektedir.¹⁰⁶

Alman olmayan oryantalistler arasında, mesela İskoç W. Montgomery Watt (1909-2006) da *Muhammad at Medina* adlı eserinde yabancı milletlere mektup ve elçi gön-

⁹⁹ Bkz. Schoeler, **Charakter**, s. 19.

¹⁰⁰ Schoeler, **Charakter**, s. 114.

¹⁰¹ Gregor Schoeler, "Schreiben und Veröffentlichen: Zu Verwendung und Funktion der Schrift in den ersten islamischen Jahrhunderten", **Der Islam**, LXIX/1 (1992), s. 21. Diğer bir örnek için bkz. "Mündliche Thora und Hadit: Überlieferung, Schreibverbot, Redaktion", **Der Islam**, LXVI/1 (1989), s. 229.

¹⁰² Bu kavramı kullandığı diğer bazı yerler için bkz. Schoeler, **Charakter**, s. 72, 73, 75, 79, 84, 95, 98, 102, 103, 105, 107, 110, 123, 149; "Musa b. 'Uqba", s. 76, 87; "Mündliche", s. 224, 232; "Weiteres", s. 39, 51; "Schreiben", s. 9.

¹⁰³ Andreas Görke, "Prospects and limits in the study of the historical Muhammad", **The Transmission and Dynamics of the Textual Sources of Islam**, ed. Nicolet Boekhoff (Heyet), Leiden 2011, s. 141.

¹⁰⁴ Görke, "Prospects", s. 143

¹⁰⁵ Andreas Görke, "Historical tradition about al-Hudaybiya", **The Biography of Muhammad: The Issue of the Sources**, ed. Harald Motzki, Leiden, 2000, s. 267.

¹⁰⁶ Örnekleri için bkz. Görke, **Die Älteste Berichte**, s. 261, 263.

derilmesi ile ilgili haberin sahîh bir özünün (*kernel*) olduğundan bahsetmektedir.¹⁰⁷ Keza N. J. Coulson da, hadislere sonradan yapılan ilavelere rağmen, onların sahîh bir özünün olabileceğini savunmaktadır.¹⁰⁸ Öte yandan hadislerin tarihlendirilmesi konusunda isnâd-metin analizini savunan Motzki, Schoeler ve Görke üçlüsüne itiraz eden Stephen Shoemaker'in hadislerin tarihî bir özünün bulunabileceği hususunda onlardan farklı düşünmediğini söyleyebiliriz.¹⁰⁹

Sonuç

Hadislerin güvenilirliği konusu, özellikle akademik oryantalizmin başlangıcı olarak kabul edebileceğimiz XIX. yüzyıldan sonra yoğun bir şekilde ele alınmaya başlanmıştır. Bu konuda Ignaz Goldziher'in, bir kırılma noktasını teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Zira onunla birlikte hadislere karşı şüphe artmıştır. Nitekim Joseph Schacht, Goldziher'in teorilerini daha da ileri götürerek hiçbir hadisin aslının olmadığını iddia etmiştir.

Öte yandan Aloys Sprenger, Goldziher ve William Muir gibi oryantalistlerin selefi sayılacak bilginler, sahih bazı hadislerin veya en azından bunların otantik bir özünün olabileceğini kabul ederken, Schacht sonrası oryantalist paradigmanın Wansbrough ekolü diyebileceğimiz grubun, hadislerle ilgili bu şüphe ve inkârı Kur'ân'ı ve Hz. Peygamber'i de kapsayacak şekilde genişlettiğini görmekteyiz.

Buna karşın, oryantalist paradigmanın gelenekçi ekolü diye nitelendirebileceğimiz, revizyonistlerin karşısında yer alan Johann Fück, Albrecht Noth ve onun takipçileri olan Gregor Schoeler, Harald Motzki, Andreas Görke gibi oryantalistler, hadisleri baştan reddetmeye karşı çıkmakta, bu konuda her bir hadisin ayrı ayrı ele alınarak hakkında hüküm vermenin daha isabetli olacağını savunmaktadırlar. Ayrıca bunlar, bazı hadislere zamanla bir kısım ziyadelerin gelmiş olabileceğini kabul etmekle birlikte, bunların sahîh olan bir özünün olabileceğine ve bunun tespit edilebileceğine de inanmaktadırlar. Bu otantik (sahîh) özü ifade etmek üzere Almanca olarak "kern", bunun karşılığında İngilizce olarak "core" veya "kernel" kavramları kullanılmaktadır.

Kaynakça

Ahmad, Aziz, **Islamic Modernism in India and Pakistan**, Londra 1967,
Berg, Herbert, **The Development of Exegesis in Early Islam**, Richmond 2000.

¹⁰⁷ W. M. Watt, **Muhammad at Medina**, Oxford 1956, s. 41.

¹⁰⁸ N. J. Coulson, **A History of Islamic Law**, Edinburgh 1964, s. 65. Krş. Motzki, **Die Anfänge**, s. 35.

¹⁰⁹ Bkz. Stephen J. Shoemaker, "In search of 'Urwa's Sira: Some Methodological Issues in the Quest for "Authenticity" in the Life of Muhammad", **Der Islam**, LXXXV/2 (2011), s. 321, 325, 342.

- Câhız, Amr b. Bahr, **el-Beyân ve't-tebyîn**, I-III, Beyrut 2002.
- Cevziyye, İbn Kayyim, **Hâdiyü'l-ervâh ilâ bilâdi'l-efrâh**, Kâhire ts.
- Coulson, Noel J., **A History of Islamic Law**, Edinburgh 1964.
- Dozy, Reinhart, **Essai sur l'histoire de l'Islamisme traduit par V. Chauvin**, Leiden/Paris 1879.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, **Sünen**, thk. Şuayb el-Arnaût ve Muhammed Kamil Karabelli, I-VII, Dimeşk 2009.
- Ess, Josef van, **Zwischen Hadit und Theologie: Studien zum Entstehen prädestinatianischer Überlieferung**, Berlin 1975.
- Fück, Johann, **Die Arabischen Studien in Europa**, Leipzig 1955.
-, "Die Originalität des arabischen Prophet", **Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft**, cilt: 90 (1936), s. 509-525.
-, "Die Rolle des Traditionalismus", **Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft**, cilt: 93 (1939), s. 1-32.
-, "Rezension: Joseph Schacht, The Origins of Muhammadan Jurisprudence", **Arabische Kultur und Islam im Mittelalter**, ed. Manfred Fleischhammer, Weimar 1981, s. 252-257.
- Goldziher, Ignaz, "Die Fortschritte der Islamwissenschaft in den letzten drei Jahrzehnten", **Preussische Jahrbücher**, cilt: 121, Berlin 1905, s. 274-300.
-, **Die Richtungen der Islamischen Koranauslegung**, Leiden 1920.
-, "Die Religion des Islam", **Die Kultur der Gegenwart Ihre Entwicklung und Ihre Ziele**, Berlin 1906, s. 87-135.
-, "Islam und Parsismus (Islamisme et Parsisme)", **Der frühe Islam: eine historisch-kritische Rekonstruktion anhand zeitgenössischer Quellen**, Fransızca'dan çeviren: Werner Müller, ed. Karl-Heinz Ohlig, s. 415-440.
-, "Kämpfe um die Stellung des Hadit im Islam", **Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft**, cilt: 61 (1907), s. 860-872.
-, "Muhammedanischer Aberglaube über Gedächtniskraft und Vergesslichkeit mit Parallelen aus der jüdischen Litteratur", **Festschrift zum siebzigsten Geburtstage A. Berliner's**, Frankfurt 1903, s. 131-155.
-, **Muhammedanische Studien**, I-II, Halle 1889-1890.
-, "The principles of Law in Islam", **The Historians' History of the World**, ed. Henry Smith Williams, I-XXV, New York 1904, VIII. cilt, s. 294-304.
- Görke, Andreas ve Gregor Schoeler, **Die Älteste Berichte über das Leben Muhammads: Das Korpus 'Urwa İbn Az-Zubair**, Princeton 2008.
-, "Historical tradition about al-Hudaybiya", **The Biography of Muhammad: The Issue of the Sources**, ed. Harald Motzki, Leiden, 2000, s. 240-275.
-, "Prospects and limits in the study of the historical Muhammad", **The Transmission and Dynamics of the Textual Sources of Islam**, ed. Nicolet Boekhoff (Heyet), Leiden 2011, s. 137-151.
- Hallaq, Wael B., "The Authenticity of Prophetic Hadîth: A Pseudo-Problem", **Studia Islamica**, sayı: 89 (1999), s. 75-90.
- İbn Abdirabbih, Şihabuddin Ahmed b. Muhammed, **el-Ikdü'l-ferîd**, I-VIII, Beyrut 1984.
- İbn Hişâm, Abdülmelik, **es-Sîretü'n-nebeviyye**, thk. Mustafa es-Sekâ (Heyet), I-II, Kahire 1955.
- Juynboll, Gautier Herald A., **Modern Mısır'da Hadis Tartışmaları**, çev. Salih Özer, Ankara 2000.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri, **Alternatif Hadis Metodolojisi**, Ankara 2002.
- Kandemir, Yaşar, "el-Câmiu's-Sahîh", **DİA**, cilt: 7 (1993), s. 114-123.
- Kızıllı, Fatma, **Müşterek Râvi Teorisi ve Tenkidi**, İstanbul 2013.

- Kiltz, David, "Schatten über den Anfängen: Was sagen frühe Quellen zum Islam über das aus, was wirklich war?", **Islamverherrlichung: Wenn die Kritik zum Tabu wird**, ed. Thorsten Gerald Schneiders, Wiesbaden 2010, s. 19-28.
- Koçyiğit, Talât, "İbn İshak'ın İsnad Kullanışı", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, cilt: X (1962), s. 125.
- Kuzudişli, Bekir, "Hadis Araştırmalarında Oryantalist Gelenek ve Motzki", **İsnad ve Metin Bağlamında Hadis Tarihlendirme Metotları**, İstanbul 2011, s. 15-16.
-, "İbn Şihâb ez-Zührî'nin Fıkhı: Bir Kaynak Tenkidi İncelemesi", çev. Fatma Kızıl, **HTD**, III/2 (2005), s. 129-168.
-, "Oryantalizm ve Hadisle İlgilenen Bazı Oryantalistler", **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2003, sayı: 7, s. 141-172.
- Motzki, Harald, **Die Anfänge der islamischen Jurisprudenz: ihre Entwicklung in Mekka bis zur Mitte des 2./8. Jahrhunderts**, Stuttgart 1991.
-, **Hadith: Origins and Developments**, ed. Harald Motzki, Aldershot 2004.
-, "Prophet und die Schuldner: Eine Hadit-Untersuchung auf dem Prüfungsstand", **Der Islam**, LXXI/1 (2000), s.1-81.
-, "The Murder of Ibn Abî'l Huqayq: On the Origin and Reliability of some Maghâzî-Reports", **The Biography of Muhammad: The Issue of the Sources**, Leiden 2000, s. 170-239
-, "The Prophet and the cat: On dating Mâlik's Muvatta' and legal traditions", **Jerusalem Studies in Arabic and Islam**, cilt: 22 (1998), s. 18-83.
-, "The Question of the Authenticity of Muslim Traditions Reconsidered: A Review Article", **Method and Theory in the Study of Islamic Origins**, ed. Herbert Berg, Leiden 2003, s. 211-225.
- Muir, William, **The life of Mahomet and History of Islam**, I-IV, Londra 1858-1861.
- Paret, Rudi, **The Study of Arabic and Islam at German Universities**, Wiesbaden 1968.
- Powers, "İslam'ın İlk Döneminde Vasiyetler", çev. Halit Özkan, **HTD**, II/1 (2004), s. 15-125.
- Sarıçam, İbrahim, Seyfettin Erşahin, Mehmet Özdemir, **İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru**, Ankara 2011.
- Schacht, Joseph, "Hadislerin Yeniden Değerlendirilmesi", çev. İshak Emin Aktepe, **HTD**, V/2 (2007), s. 135-144.
-, **The Origins of Muhammadan Jurisprudence**, Oxford 1950.
- Schoeler, Gregor, **Charakter und Authentie der muslimischen Überlieferung über das Leben Mohammeds**, Berlin/New York 1996.
-, "Musa b. 'Uqbas Maghâzî", **The Biography of Muhammad**, ed. H. Motzki, Leiden, 2000, s. 67-97.
-, "Mündliche Thora und Hadit: Überlieferung, Schreibverbot, Redaktion", **Der Islam**, LXVI/2 (1989), s. 213-251.
-, "Schreiben und Veröffentlichen: Zu Verwendung und Funktion der Schrift in den ersten islamischen Jahrhunderten", **Der Islam**, LXIX/1 (1992), s. 1-43.
-, **The Biograph of Muhammad: Nature and Authentictiy**, Londra 2011.
-, "Weiteres zur Frage der schriftlichen oder mündlichen Überlieferung der Wissenschaften im Islam", **Der Islam**, LXVI/1 (1989), s. 38-67.
- Siddîki, M. Zübeyr, **Hadis Edebiyatı Tarihi**, çev. Yusuf Ziya Kavakçı, İstanbul 1966.
- Simon, Robert, **Ignác Goldziher: his life and scholarship as reflected in his works and correspondence**, Leiden 1986.

- Sprenger, Aloys, **Das Leben und die Lehre des Mohammad. Nach bisher größtenteils unbenutzten Quellen**, I-III, Berlin 1861-1865.
-, "Mohammad's Zusammenkunft mit dem Einsiedler Bahyrâ", **Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft**, cilt: 12 (1858), s. 238-249.
-, **The Life of Mohammad from Original Sources**, Allahabad 1851.
-, "Ueber den Traditionswesen bei den Arabern", **Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft**, cilt: 10 (1856), s. 1-17.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa, **Sünenü't-Tirmizî**, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Heyet), I-V, Kahire 1975.
- Uçar, Bülent, "Harald Motzki ile Hayatı, İlmî Kariyeri ve Fikirleri Üzerine", **Batı'da Hadis Çalışmalarının Tarihi Seyri**, İstanbul 2006, s. 293-348.
- Vâkıdî, Muhammed b. Ömer, *el-Megâzî*, thk. Marsden Jones, I-III, Beyrut 1989.
- Watt, W. Montgomery, **Muhammad at Medina**, Oxford 1956.
- Weil, Gustav, **Geschichte der Chalifen**, I-III, Mannheim 1848.